ދިވެހި ބާރީގެ ފޮތްތެރިން
6 ގޮތުން

ދިރުމުގެ ދަރިކޮޅު - 4

- މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް ލުތުފީ -

(ފަތުރުވެރިކަމުގެ 94 ވަނަ އަދަދުން)

● ކުރުތިލަކަރު (ކުރުތިލަކަރާގެ، ތޫރަތި
ތަކަރު، ތޫރަތިކަރާގެ، ތޫރަތިތަކަރު، މުޙައްމަދު
ތޫރަތިތަކަރު) ޗީނާގެ ބަޔާނީ ނަމަކަށް ވަނީ
މުޙައްމަދުވެ. އެކަމަކު ޗީނާމީހުން ބޮޑު ސާމާނެއް
ސާވާރުމާއި ޖަހައިގެ ތާފާއި ފެނެވެ. އެހެން
ލިބަސް ހުރި ތަނެއްގެ ޖަހަރުތަކަށް ގަތުލު
ކުރެވެއެވެ. އެއީ މުޙައްމަދު ތޫރަތިތަކަރުގެ
ތަރިކަތާ އިބްރާހީމް ކަމަށް ވެފައި، މިއިބްރާހީމަކީ
ލިބުނު ދަރިކަލް މުޙައްމަދު (އަލްމުޙައްމަދު މުޙައްމަދު
އިމާމް ދިރިތީން) ކަމަށް ވާހިއެވެ. ކާފިރުން ހުކުމް
ކާފަރެއްގައި ކިޔުމަކީ ހިނދުކޮށް އަހަރެއް ވަގުތު
ހާމަކަމަށް ފާހީއެވެ. ހަމަ މިގޮތް އަލްމުޙައްމަދު
މުޙައްމަދު އިމާމް ދީނާގެ ތަރިކަތުން އިބްރާހީމް
އިސްލާމްކަރުވެ 11 އަހަރެއް ވީ ހިނދުގެ މަތީގައި
ނަމަށް ކިޔާފައިވެއެވެ. އިބްރާހީމު އަރައިގެން ކާފަރުގެ ނަމެވެ.

● "ކުރުތިލަކަރު" (ككرلنكر)

މިނަމާ މުޙަ ކަކުންގެ ގޮތަށް ކުރިން ވާހަކަތައް ގެނެސްދެއެވެ.
ކިޔަވާހުރި މިނަމުން ތިރީފާއި ވާހަކަ ފޮތްނަހަރު
ބޮޑުކަމުގެ ތާރީޚް ބަޔަކު އެކަކުހުރިން ހިރި
ނުޖެހެއެވެ. ދިމާ ކުރުތިލަކަރު މިގޮތަށް ވެސް
ކިއުންނެވެ. އަދި އެންމެ ގޮތް ގޮތަށް ފެނެ
ކިއުންނެވެ. އެއީ އަރުގެނޑު މުސްލިމުގެ ތަރިކައި
ފެނިފައި ގޮތް ތަކެވެ. އެހެންވުމުގެ ސަބަބުން
ކުރަޖެހެ ތާރީޚްގެ ބަޔަކު ބޭރުފާތަކުން އުޅުން
ބުނުން އަތަގޮތް ފެސް ވަނީ ދިމާވެފައެވެ.
އަރުވަނީ ދެކޮޅު ގޮތްގަ "ކުރުތިލަކަރު" ކިޔާ
މުލަކަ ތަރު މުލަކު ބޮޑުކަކެވެ. އަދި ތާރީޚްގެ
ތާރީޚްގައި ވަސް ހުރި "ކުރުތިލަކަރު" ގެ
އަބޮޑުކަރުގެ ބާއިރާގެ ބޮޑުކަކެވެ. ކުރުވެފަ
ގޮތަކުން އެންމެން ދި، އައިގެ ދިރާސާގެ އަހަރުން
ދުނިޔެ އެކަނުގެ އަހަރާއި އަދި ފަހުން މަތީގައި
ދިރި އެމުއްވަން ދިމާވީއެވެ. ކުރުތިލަކަރުގެ
އަބޮޑުކަރުގެ ބާއިރާއަށް މުލަކަތަކު މުލަކަގެ

އާދިތާއެއްކަމަށް ދަރިކަލުން ހުރިހާ ދަރިކަލުންނަށްވުރެ
އެންމެ ފަހެއެވެ.

● 1046 ހ. ވަނަ އަހަރުގައި މުލަކަތޮޅު
މުލަކުގެ ދަރިއެއްކަމުގައިވާ "حسن كلي كرليتكر" (ބަރަސަންކަލާކާކިލެ
ގެފާނު) އެއް އުފަންވެ. މިއާރިޒާ ސުލްޠާން
މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީން I ގެ ރަސްކަމުގެ
(1029 – 1058 ހ.) 17 ވަނަ އަހަރެވެ.
މި ބަރަސަންކަލާކާއަކީ މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނުގެ
ކަކާފުޅެވެ. އެކަމަނާގެ އާއިލާގެ ބާރިޗާ
މުޙައްމަދު ރަސްކަލުގެ ގައިރުވެރިން
ބޮޑުވަޒީރު އަލްއިމާމް އަލްވަޒީރު ...
... "މުޙައްމަދު ކިލެގެ ނުވަތަ
މުޙައްމަދު ކިލެގެ ނުވަތަ ... މުޙައްމަދު ...
... "محمد كرليتكر" ...
... ? މި މުޙައްމަދުގެ ބަރަސަންކަލާ
... ...
... ...
... ... ބަރަސަން ކަލާ ...
... މުޙައްމަދުއާއި ... ...
... ... ބަރަސަން ... ...
... ... މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނުގެ
... ...
... ...
... ...
ބަރަސަން ކަލާ ... ... މުޙައްމަދު

... ...
... ...

● 1046 ހ. ވަނަ އަހަރު ބަރަސަން
... ...
... ...
... ... 10 ... ...
... ...
... ... "بيت مافن"
(... ...) އާއި "بيت المشرق"
(... ...) އާއި "بيت العجوز"
(... ...) އާއި "أرض دنبوكلو"
(... ... ...) އާއި "بيت قادوحاجي"
(... ...) ... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...
... ...

● ... ...
... "... ... ...
... ..." ... ...
... ...

ނަމަވެސް މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނު "سلطان البر و البحر" ގެ ދިރިހަޔާތުގައި އެމަނިކުފާނަށް ދިމާވި ކަން ގަބޫލު ކުރައްވައެވެ. އަދި އަހުރެންވެސް ގަބޫލުކުރަމެވެ.

● ވަޒަކައިގާ ވާރިދުވާ ގޮތުން އަލްމުޢައްޒަމު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނަކީ ކުރަދިހަކަރުގެ "ދަރިކަލޯ" އެވެ. އަދި ރަސްކަލޯއެއް ކަމުނުކަން ދޭހަވެއެވެ. މާޒީގައި އަރުވާފައިވާ "ރަސްކަލޯ" (حسن) އެވެ. ކޮންމެއަކަސް މިހައިރަކަށް ފެނިފައިވާ އެއްވެސް ލިޔުމަކުން އަލްމުޢައްޒަމު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނުގެ ކާއްކޮފުޅެއް ހުންނެވިކަން އެނގޭކަށް ނެތެވެ. ރާއްޖޭގެ ތާރީހުން އެނގޭ ގޮތުގައި ކުރަދިހަކަރުގެ ދަރިކަލަކީ އިބްރާހީމެވެ. ވަގުތުން އަލްމަލިކު އިބްރާހީމް ފާދިޔާރުގެ ނަމަކީ "ކަލޭގެފާނު" ތަކުރުފާނުގެ ފުށެވެ. މިތަކުރުފާނުގެ ވެސް ކޮންމެހެން ހުރިކަން އެނގޭކަށް ނެތެވެ. ކޮންމެހެން ހުރިނަމަ މިދެއިންނަކީ "ދަރިކަލޯ" އާއި ރަސްކަލޯކަމުގެ ތަފާތު ވެއެވެ. ދަރިން އަކީ "ދަރިކަލޯ" އާއި "ރަސްކަލޯ" ކަމުގައި ވިދާޅުވާ ބަސްތަކެވެ. އަދި އިބްރާހީމް ދަރިކަލުން ރަސްކަމަށް ވެއްޖެއްޔާ ކާތިބު އަށް ފާހަގަ ހުރިނަމަ "ރަސްކަލޯ" ކަމަށް ވާނެ. މިހެންވާއިރު އާންމުކޮށް އަލްމުޢައްޒަމު މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނުގެ ބައްޕަފުޅުގެ ބޮޑުބޭބެ އެވެ. މިހާރު ނަނބަރަކަށް މާޒީގެ ބިސްމާނީގައި ހުރި ދިރުންތަކުން އެނގޭނީ "المعلم الكبير حسن ތަކުރުފާނުގެ ތަކުރުފާނު" ކަމެވެ. މިހެން ވުމުން ވެސް އެންމެ ފަހުން އަލްމުޢައްޒަމު ހުސައިން ޢަލީ އަދި

ބަޔާންތަކުން ބުނެވެއެވެ. އެހެނީ "ބޮޑުކަލޯ" ރަސްކަލުން މިސްކިތް މަތީ "ރަސްކަލޯ" މާޒީ އަކީ ފަސްކަލުކުރާ ވެރިއެވެ. އެހެންކަމަށް އޮތުމަކީ ރަސްރަސްކަލުންގެ ނަންތަކުގެ ތަފާތެވެ. ނަމަވެސް ރަދުނަކީ އުމުރަށް ދުވަހުވެސް އެވެ. ވަޒަނާއިންވެސް އެކަކު ކުޑަ ރަސްކަލޯ އަދި ދަރިކަލުން އަތުގައި ތިބިކަމެވެ. ރަސްރަސްކަލުން ކަމުގައި ރަސްކަލުގެ ދަރިކަލުން ކުރީގެ މާތްކަމެވެ. އެކަމުން ކަލޭފާނު ދަރަވަނތެވެ. ރަދުންގެ އެންމެ ކުޑަ އެތަކުރުފާނުގެ ވިރާތެވެ. އަދި ސަރުކާރުގެ ފިހާރައިން ބޮޑު އެޅުވިފައެވެ. މިހެންވާއިރު ދިވެހި ރަސްކަން ފަރުމުގެ ކުރިއްޔާވެސް "المعلم الكبير حسن ރަސްގެފާނު" ވާން ޖެހޭ ސަރުކާރުގެ މަތި ފަރުވަރުގައި ހިތްހަމަ ބޭކަލަކެވެ. ރަދުން "އަރުވާދު" ގައި ވަޒީރެއް ހުންނަވާއިރު ރަދުންގެ އަލީ ކަލޭގެފާނަކަށް އަދި މުހިއްމުގެ ފާރިހަކަން ރަސްރަސްކަލުން ބޮޑުކަމެކެވެ.

● އިސްވެރިޔާ ވެރިކަން ދ. މުޙައްމަދު ކަމުގައި ބަސްކަން ކަލޭގެފާނު ރަދުންގެ ކަލަ ބޮޑުވެރިން ގޮތުން ފިޔަވަޅު 1040 ހ ގެ ރަސްކަމުގައި އަލްސުލްޠާން މުޙައްމަދު އިމާދުއްދީނު ގެ ރަސްކަމުގައެވެ. މިދެރަސްކަލުންގެ "محمد ރަސްގެފާނު" ގެ ދަރިކަލުން "ابراهيم ކަލޭގެފާނު (ކަލޭގެފާނު)" ވަޒީރުންގެ ތެރެއިން ސިކުރި ބަސް ރަސްގެފާނު السلطان محمد (ކުރީގެ ރަސްގެފާނު) ގެ ރަސްކަމުގައެވެ.

(1104 - 1112 ހ.) ދިމި ކަކާދި ރަސްކަން
ކަމިރިދިމަކުރު ސިރާޖީ ވަސްނަރަބުން
ފެންނަން ފެނިފަ ގާތްގަނޑަކަށް 64 އަހަރު
ވަޒީރުންނެވެ. މި އިބްރާހީމް މަނިކުގެ ދަރިކަލުން
މުބާރަކު މަދު މަނިކު (محمد عماد الدين II) ދަރިފުޅާ
ވަޒީރުންގެ ގާތުން ރަސްކަމުގެ ދާއިރާއިން
ފެންނަނީ އައްސަލާމުޢަލައިކުން މުބާރަކު މުބާރައް-
ތިނުވުމް ބާލިފުޅުގެ ރަސްކަމާއި (1102 - 1103 ހ.)
ސަރުދާރު ރަސްގެފާނުގެ ރަސްކަމުގެ ގައެވެ.
(1103 ހ.) މިހެން ފާއިތު ދަރިމުންތަ ވަޒީރުއެގެ
ގާތުގައި ކުރީން ފެންނަނީ ދަރިކަލުންނެވެ. ބައްދަލު
އުމުރާ މުން ފެންނަނީ ވަރުންނެވެ. ދީނަވަރު
ކަންފަހިވާ އަޅުން ފެންނަނީ މިގޮތް އިދިކޮޅުނެވެ.
ވަގުތުގައި އިބްރާހީމް މަނިކު ޢާދާ ކުރީގެ
ރަސްކަމުގެ ތަޚުތުގައި ދަރިފުޅާ ވަޒީރު
ނުކުން މަތީ މަލަށް ފުރައްބާގައި ފުރަދު ދަރު
ކަޅުން ނުނުވެ. އަދި! ރާއްޖޭގެ ސިޔާސީ
މަސައްކަތު އުޅުން ބޮޑުން ކުރުމުގައި ނުވަތަ ވެއެވެ.
މިރިފަސް ފުދުން ގާތްކަމެވެ. ކުރަދީ މަކުރުގެ
އިބްރާހީމް މަނިކުގެ މުބާރަކު މަނިކުގެ ދަރިފުޅާ
ވަޒީރުކަން ޙިޔާ ފައިވަރި އޭނާގެ ބުމުރުން
ގާތްގަނޑަކަށް ތިރީސް އަހަރު ގައެވެ.
މިހެން ވިދާފަސް އޭނާ އަށްވުރެ ކުރީގައި
ވެރިކަމުގެ ދާއިރާގައި އޭނާގެ ބައްޕަ އަދުއްވައި
އުދާއިރާއަށް ދަރިކަލުން މަޤާމު ފުރުޞަތު ލިބުނެވެ.
މިގޮތަށް ކުރީގެ ފާނުގައި ރަސްގެ ރަސްކަމުގެ
ވަޒީރުންގެ ދާއިރާއިން ފުރިހަމަ ގާތް
ގައެވެ.

● ކުރަދީ މަކުރު ނުވަތަ ތަރިދީކަތޫގެ
އިނދަގެން އުތުރު ދިވަހި އަތޮޅުގައި ފެންނަކަން
ނޫނީގެއެވެ. އަކަތުއަޔަފަސް އާދަޔަކަ
ދިޔަޅެވެ. ނަމަވަސް އަކަތުގެދަރި "ابراهيم"
"މަނިކު" ކަން ދީގެކަދައި އައި މި އިބްރާހީމް
މަނިކުގެ ދަރިކަލުން މުބާރަކު "މަނިކަކަށް"
(محمد މަނިކު) ވަނަ ޤުރުން ސަފަރު ވާން
އެވެ. އިރު ބެމާންގައި "މަނިކު، މަނިކު" ކިޔައި
ރަސް ރަސްކަލުން ނަގައި ރަސްރަސްކަކަށް ފުދުގެ
އަރިހުގައި އުޅު ދިމުންނަވެ. މިހެން ފުދުން
ފަސް އޭނާގެ ރަސްކަލުގެ ދާއިރާގައި
ކުރަދީ ކަލޫގެ އާއިލާ ހިމެނޭ އިދިކޮޅުވެ. ކުރަދީ
ކަލޫގެ ދަރިކަލުން އަތޮޅުވެރި އިބްރާހީމް ދަރިފުޅާ
(ކަބަރަޔައި) ބަކުރު ފުރަން ދޮދިޔަކަކަށް ކުރައްވި
ކަމަށް ފެންނެވެ. މިބަކުރު ފާނުގެ ފުރަމަދަ
އަނދިކަނބަލުން (ދިއަމިދިޖީ މުބާރަކު
ދިޔާދައްދީނުގެ މަންމަ) ކަމުގައި ބަނޑުވެރި،
އައި ދިޔަނބަކަލުން ފެންނަނީ "އ. އަތޮޅު
އުކުވަރު މުޅިރަކަށްގެ آمنة ދިޔާ ބަޔަކަށް ފާޅު"
ކަމުގެއެވެ. ވަރަށްގައި މި އާދިނާދިޔާ ބަޔަކަށް ފާޅު-
ކަށްދީ އާނާގެ ދަރިކަލުން މުބާރަކު މަނިކު
(محمد عماد الدين II) ރަސްގެ ރަސްކަމަށް
އިސްވެވަޑައިގަތުމުންނެވެ. މިހެން ފާއިތު
މުބާރަކު އިދާދުއްދީން ރަސްކަމަށް އިސްވެ
ވަޑައިގަތުއިރު އަރަދުންގެ މަނދަ ދުރިޔާގައި
އިންނަވަން ޖެހުނެވެ. ބަޔަކަށް ފާޅުވި ވަރަށް
މަސްއަލަ ބަލަނބަލުވެ. އަނާގެ ރަސްގެފަށް
ގަނޑުވުމު އިތުރުވެރިޔާ ކަމުން ނަންގަވައި

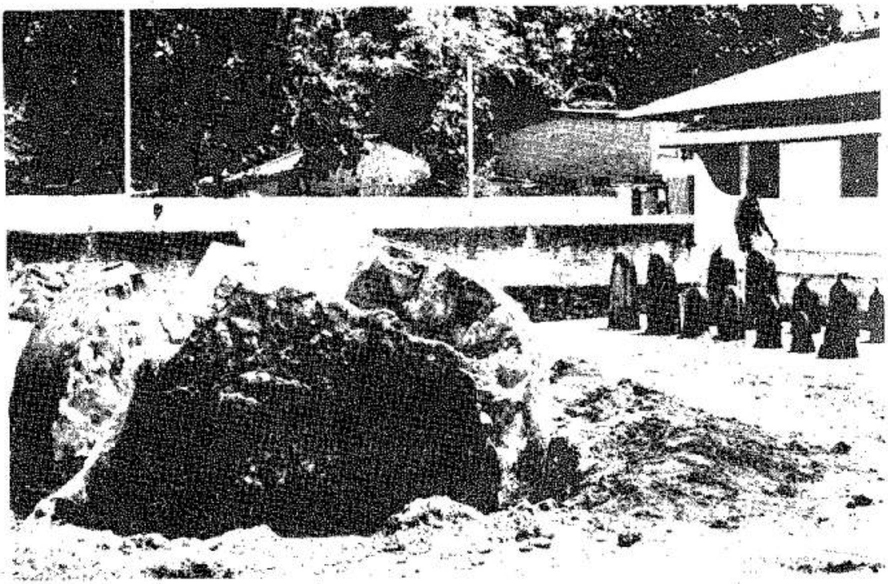

— ބޮޑު ހުކުރު މިސްކިތުން ބަލައިލާއިރު އެމިސްކިތުގެ ކަނުހިމާގައި އޮތް ބޮޑުގަ ތަވާރީޚީ ފިލިވަޅުން —

އެއްލާލާފައިވާ ގޮތަށް ބޮޑު ހިރިގަލެއް
މާލޭ ބޮޑު ހުކުރު މިސްކިތު ގޯތި ތެރޭގައި
(މިހާރުގެ އިސްކަންދަރު ސްކޫލު) އޮތްތަން
ވަރަށް ގިނަ ބަޔަކަށް ދަނެނީއެވެ. އަދި އެކަމަކާ
ގުޅޭގޮތުން ކިޔަމުންދާ ޖަވާބަކީ ފަސް...
...... ނޫނިސްކަރަފަތްކަށް ސް.

ރަސްގެފާނު ދަރިކަލުން ރަދުން ގެންގުޅުއްވީ "އަރިހިސަ ކަމަނާ"[(1)]
(خديجة ދިދި) ގެ ބޮޑު ދަރިކަލަކު މި އާދީތިއްތަ
ބޮޑު ސަރުގާ ފުރުވާ. ސައިދު ކަމަނާ ގެ ކަންމަތީގައި
އާދިއްތަ ދަރިކަލަކު ގެ ދަރިކަލުން ދިޔަ ވުރެ
ވަރަށް ބޮޑުވެއެވެ. އެކަމަކު ސަރުކާރުގެ ހުކުރު
ކުރެއްވުން އެކަން އެދި އެކަމަށް ރައްދުވިއެވެ.

އެކަމަނާގެ ރަސްކަމުގެ ދުވަސް ބޮޑުވެގެން ބަސްރާ
އެވަގުތު ގުޅިގެން އެފެނުމަށް ބަރަށް ކުރެއްވި.

● މިކަމާ ބެހޭގޮތުން ދިރުވުމާއި ސުލްޠާނާ
ފެއްބަޔާއި ޖަމާލުއްދީން ރަސްގެފާނު
ރަދުނާ އެސުލްޠާން ފަރުމާނު ބޮޑު ދަރިކަލުންގެ
ބޮޑު ދަރިކަލުން ކަށްވާދެން ހިއްސާވެގެން ހުންނަ
ކުރައްވާ ފަދަ ދިރުވުމާއި ރަދުނާ
އެއްވަރުގެ ރަހުގެ ވަޒީރު (منكفان) ވަޒީރު
އެކަމަށް ބޮޑު ފާޅުފަރުމާނު (ވަޒީރު الوزير علي
ސިރާޖު) އާ ސަލާމަތްކުރެވިގެން ބޮޑު ރަސްކަމާ ބެހޭ
ސިރާޖު އެކަން ފާޅުކުރެއްވިއެވެ ސިރާޖު އެކަމަ

ޤާބިލުވެރިކަމެއް ދީފައިވާކަން މާތް ހުރުމުން
ވިސްނިޔަސް ގަދަކުރުމުގެ މަރުހަލާގައި ކަނޑައަޅާ
އެންގެވުން. އަދި ޤާބިލުވެރިކަމުގެ އަލްވަތަނީ ހަރަކާތް
ސަޖިދު ދިރާސާކުރެވި ދަރުސްތައް ހަރަކާތްތެރިވި އިރުގައި
ބަސްކަން ހަރަކާތްތަކުގެ ދުވަހު ޤާބިލުވެރިކަމުގެ ދިރިއުޅުމާއި
ސަލާމް އަދި ވިސްނުންތައް ގަދަވެސް މިދިޔަކަމުގެ އެންގެވުން.

● އަލްފާޟިލް ޙަސަން ޒާހިރު ދިދިޔާ،

ދިހަވީދިއު ހަދުރުނުގެ ހަރަކާތްތަކާއި އަދި އެހެން ދުވަސްތަކުގައި
ދަރިވަރުން ސަ. މިއްޔާރިކުމެއް ސަރުކާރުގެ ޤާނޫނާއި
ހަރަކާތްތަކަށް ދެއްވެވުމުގެ އަދި ދިރިހުރުމުގެ
ހަދުރުނުގެ އަރުވަތުރުތަކުން "ހަރަކާތްތަކުގެ ހަރަކާތް-
ހަރަކާތްތަކުގެ މަސްރަހު" ދިރިއުޅުން މަސައްކަތް ކުރުން
ވުރައްކުރުވޭ. ހަރަކާތް ދިހަވީދިއު ބަދަލު
އަދި އެކަކާތް އަދި އަލުވާކަން ވާހަކަ
ހަދާއިނޭ. (ޝަރީފް)